
Miomira Kostić

VIKTIMITET STARIH LJUDI

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Centar za publikacije, Socijalna misao, Beograd, 2010, str. 247

Monografija *Viktimitet starih ljudi*, autorke prof. dr Miomire Kostić, nastala je nakon dugogodišnjeg rada na proučavanju diskriminacije stare populacije. Monografija se sastoji iz dva dela, teorijskog okvira i empirijskog istraživanja.

U prvom, teorijskom delu autorka objašnjava osnovne pojmove obeležja starosti i starih lica. U prirodnim i društveno-humanitičkim naukama ne postoji jedinstveni stav o tome kada zaista počinje fiziološka starost. Prema Kojogu, fiziološko starenje započinje nakon 50 godina života, ali navodi i mišljenje drugih autora da kod muškarca starost počinje nakon 65 godine života, a kod žena sa navršenih 60 godina. Još je Hipokrat opisivao i analizirao specifičnosti starog organizma i organizma koji je u procesu starenja. Autorka ističe da ista hronološka starost automatski ne znači i istu biološku starost. Na pojmovnoj lestvici važno je razlikovati starenje od

starosti. Pod starenjem se podrazumeva proces tokom kojeg se događaju promene u funkciji dobi. Obično se grubo razlikuju tri osnovna vida starenja: biološko (promene, usporavanje i funkcionalno opadanje organizma tokom vremena), psihološko (promene u psihičkim funkcijama) i socijalno (promene u odnosu pojedinca koji stari i društva u kojem živi).

Takođe, posebna pažnja je posvećena psihološkim osobinama starih i njihovom socijalnom statusu. Utvrđena je veza između starosti i težeg fizičkog i psihološkog prilagođavanja novim uslovima života (odlazak u penziju, starački dom i slično). Čovek u toku svog života prelazi iz faze potpune zavisnosti (novorođenče) kroz fazu nezavisnosti (odraslo-zrelo doba) u novu fazu zavisnosti (starost), ali je u socijalno-medicinskom pogledu prva faza nezavisnosti dovedena do savršenstva, a druga faza nezavisnosti je još u razvoju.

Doživeti starost kao da prećutno podrazumeva pripadanje inferiornoj grupi u većini industrijskih društava. Iako stari po broju nisu manjinska grupa, već naprotiv najveća, ograničeni su od sredine u društvenom i ekonomskom životu. U razumevanju starosti često se oslanjamo na nekoliko stereotipa: da su stari ljudi međusobno slični, da su senilni, konzervativni, neefikasni i sebični. Međutim stari ljudi se između sebe razlikuju više nego mladi, a s godinama se te razlike čak povećavaju. Ejdzizam je nepriznavanje ili ograničavanje prava starosnih grupa. To je stvaranje stereotipa i sistematska diskriminacija ljudi samo zato što su stari. Uzroci ejdzizma vrlo su bliski izvorima rasizma i sličnih diskriminacija. Najpre se radi o reakciji na osećaj ugroženosti. Starih je ljudi svakim danom sve više pa se mlade generacije osećaju ugroženo u strahu da neće odgovoriti njihovim potrebama i zahtevima. Stare su osobe često žrtve raznih šala i karikatura kojima se preuveličano ističu njihove osobine kao zaboravnih, nemoćnih i socijalno neprilagođenih ljudi. Društveno-ekonomski razvoj u celini, kao i trend stalnog poboljšanja životnih i radnih uslova, povećanje nivoa životnog standarda, unapređenje zdravstvene zaštite ljudi, pozitivno se reflektuje na produženje prosečnog životnog veka.

Produženje očekivanog trajanja života podrazumeva povećanje broja starih u odnosu na ukupnu populaciju jedne zemlje. Prema srednjoj varijanti projekcija Ujedinjenih nacija broj starih lica od 65 i više godina će se na globalnom nivou povećati sa 10% koliko je registrovano u 1998. godini na 15% u 2025. godini. Toliko veliki i brz porast broja starih, povećava pritisak, naročito finansijski, na zdravstvene ustanove, penzione fondove i socijalne ustanove. Otuda je prema Raševići od velikog značaja za društvo, kao i za bolju budućnost starih, organizovati promociju višegeneracijske porodice,

razvijati neformalne mreže za negu starih i sprovesti reformu penzionog sistema.

Miomira Kostić u teorijskom delu daje određenje zlostavljanja i rizika viktimizacije. Svetska zdravstvena organizacija je 2002. godine objavila *Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju*. Jedno od poglavlja Izveštaja pod nazivom "Zlostavljanje starih" posvećeno je pitanjima zlostavljanja i zanemarivanja starih lica na svetskom nivou. Sedamdesetih godina dvadesetog veka počinje da se javlja svest da je pojava zlostavljanja starih kršenje ljudskih prava. Zlostavljanje starih (*elder abuse*), prvi put je opisano u naučnim časopisima Velike Britanije 1975. godine pod terminom "prebijanje bake" (*granny battering*). Kongres SAD bio je prvi zakonodavni organ na svetu koji je zlostavljanje starih ljudi proglasio socijalnim i političkim pitanjem.

Autorka ističe da demografske promene u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju postoje uporedo sa izmenjenom strukturom porodice i da proces industrijalizacije narušava obrasce unutarporodične podrške među generacijama, što sve više otežava materijalno i emocionalno stanje starijih članova porodice.

U sociološkoj sferi se smatra da se zlostavljanje starih može vršiti činjenjem ili nečinjenjem (zanemarivanje) i da može biti u obliku kao namerna ili nenamerna radnja.

Psihičko (emocionalno) zlostavljanje uključuje pokušaje dehumanizacije i podcenjivanje starijih osoba. Bilo koje verbalno ili neverbalno postupanje koje smanjuje njihovo samopoštovanje je zlostavljanje (pretnje o korišćenju nasilja, pretnje da će ih napustiti i ostaviti same, namerno zastrašivanje, kao npr. da neće dobiti hranu, laganje, ruganje, nazivanje pogrdnim imenima, postupanje sa starijim osobama kao da su deca ili sluge i slično).

Finansijsko zlostavljanje obuhvata novčane manipulacije ili iskorićavanje, a uključuje prevare, ucene, zloupotrebu. Odnosi se na korišćenje novca ili vlasništva starije osobe na nepošten način ili korišćenje imovine starije osobe za vlastitu dobrobit. Svako postupanje bez dopuštenja na način da se neprikladno ili protivzakonito koristi nečija imovina ili novac je novčano izrabljivanje, odnosno finansijsko zlostavljanje (krađa novca starije osobe, penzije ili druge imovine, prodaja njihovih kuća ili vlasništva bez pristanka, zloupotreba punomoći, naplaćivanje većih cena za stvari koje se kupe starijoj osobi i drugo).

Fizičko zlostavljanje uključuje bilo koji čin nasilja nezavisno od toga da li rezultira fizičkom ozledom ili ne. Namerno izazivanje bola ili ozlede, a koje

rezultira fizičkom ozledom ili duševnom boli smatra se zlostavljanjem (udaranje, guranje i šamaranje, podmetanje noge, pljuvanje, prisiljavanje starije osobe da ostane u krevetu ili stolici, prisiljavanje da ostane u sobi i zaključavanje, uskraćivanje lekova ili preterano davanje lekova, ograničavanje slobode).

Seksualno zlostavljanje uključuje različite oblike seksualnog ponašanja, iskorišćavanja i uznemiravanja (seksualno maltretiranje, napadanje i sramoćenje) bez njihove volje i pristanka. Ono uključuje neželjeno doticanje (stariji često nisu sposobni izraziti svoje negodovanje), sve vrste seksualnog napada poput silovanja, sodomije, razgolićavanja i fotografisanja.

Definicija zlostavljanja starih, usvojena u Velikoj Britaniji, glasi: "Zlostavljanje starog lica je pojedinačno ili ponavljajuće postupanje ili nedostatak odgovarajućeg postupanja, koje se događa u bilo kom odnosu očekivanja i poverenja, a koje uzrokuje štetu, bol, nepriliku i nevolju starijoj osobi", čime je jasno naglašena zloupotreba moći i kontrole u odnosu koji treba da se zasniva na poštovanju i poverenju.

Položaj starih na društvenoj lestvici je uslovljen njihovom radnom aktivnošću, odnosno neaktivnošću i teretom koji predstavlja za aktivne. Kako su stari u toku života već doprineli društvu, trebalo bi da budu zaštićeni i predstavljeni kao stub jednog društva.

Rizik od viktimizacije starih osoba zavisi od ličnih viktogenih predispozicija kao i psihičkih promena u starom dobu. Postoje različiti faktori značajni za nasilje nad starijim osobama. To su:

- Individualni, vezani za žrtvu. Starija osoba s kognitivnim ili fizičkim oštećenjem pod povećanim je rizikom; zdravija stara lica imaju veće šanse da izbegnu zlostavljanje nego oni lošijeg zdravlja. Naime, stupanj stresa kod negovatelja raste s pogoršanjem zdravstvenog stanja onemoćale starije osobe, pogotovo ako se radi o starijim osobama s invaliditetom. Kao žrtve se najčešće javljaju žene i to u dobi od 75 godina ili starije.
- Vezani za počinitelja. Najčešći zlostavljači su odrasla "deca" žrtve, rođaci ili unuci. Počinitelji često pate od mentalnih bolesti ili emocionalnih poremećaja, alkoholizma, narkomanije i nalaze se u novčanoj oskudici. Zbog ovih problema, neretko su materijalno zavisni o svojim roditeljima i zlostavljanje je reakcija podstaknuta osećajem neuspeha i vlastite nesposobnosti.
- Rizični faktori koji izviru iz zajednice ili su vezani za društvene norme. Izolacija starijih osoba, umanjivanje vrednosti starijih osoba od strane

zajednice i države, industrijalizacija i migracija mladih članova porodice, siromaštvo i nezaposlenost, gubitak osnovnih ljudskih vrednosti, slabljenje povezanosti članova porodice, međugeneracijski sukob.

- Vezani za oblik nasilja. Neke porodice su sklonije nasilju, jer je nasilje naučeno ponašanje koje se prenosi iz generacije u generaciju. U ovom slučaju nasilje je jedina reakcija kojom osobe znaju odgovoriti na stresne situacije.

U domaćem krivičnom zakonodavstvu ne postoje posebne odredbe o krivičnopravnom statusu starih lica, ali to ne znači da stara lica ne mogu biti krivično gonjena i poslata na izdržavanje kazne zatvora. Zbog toga je posebno poglavlje posvećeno viktimizaciji ostarelih osuđenika.

Međunarodne organizacije poput UN, EU i Saveta Evrope donele su različite konvencije i deklaracije koje se odnose na uspostavljanje standarda u oblasti pružanja zaštite i sprečavanja diskriminacije i viktimizacije starih ljudi. Ovi međunarodni standardi, koji su nakon ratifikacije u našem parlamentu postali sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka, predmet su posebne analize profesorke Miomire Kostić. Takođe, predmet obrade su i domaći akti i strategije Vlade Republike Srbije koji se odnose na stare ljude.

Drugi deo knjige odnosi se na empirijsko istraživanje koje je sprovedeno na području grada Niša, u dve institucije i to u Gerontološkom centru Niš i u Centru za socijalni rad "Sveti Sava" u Nišu. Autorka je, uz određivanje razloga sprovođenja istraživanja, predmeta, ciljeva i korišćenih metoda, ispoštovala sva pravila bitna za sprovođenje jednog istraživačkog poduhvata.

Predmet istraživanja je obuhvatio kvalitativno sagledavanje i analizu prijavljenih slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja starih lica u Centru za socijalni rad "Sveti Sava". Cilj istraživanja je bio da se na osnovu prikupljenih podataka u ove dve ustanove dobije uvid u postojanje i ispoljavanje raznik oblika nasilja kojem su bile izložene starije osobe u porodici ili izvan nje.

Ovakvo sprovedeno istraživanje, po autorki ove monografije, treba da doprinese stvaranju jedne sveukupne slike, pre svega u opštoj javnosti, o viktimitetu starih osoba iz neposrednog okruženja na teritoriji Grada Niša. Primenjene su metode analize i indukcije, kao i ekipni rad sa stučnjacima u ustanovama gde je istraživanje sprovedeno. Navešćemo najvažnije rezultate istraživanja.

U ispitivanom uzorku dominirao je broj žrtava ženskog pola. Žrtve su u vreme podnošenja prijave u nešto većem broju (54%) živele na selu. Što se

tiče obrazovne strukture najveći broj žrtava je imao osnovnu školu. Većina ispitanika je imala status udovice ili udovca. Tipovi nasilja koji su identifikovani kod žrtava su u najvećem broju identifikovani kao psihičko i fizičko nasilje, a zatim slede ona ekonomske prirode i jedno seksualno zlostavljanje.

Nasilje u porodici je lični, porodični i društveni problem koji značajno narušava kvalitet života i mentalno zdravlje svih onih koji su mu izloženi – posredno ili neposredno. Prevencija nasilja nad starijim osobama važna je kako bi se starijim ljudima mogla osigurati dostojna starost, pružanje materijalne sigurnosti i unapređenje kvaliteta života. Država ima pravo i obavezu da preduzme potrebne mere da bi sprečila nasilje u porodici, odnosno smanjila i olakšala njegove posledice.

Iz navedenog se vidi da problem nasilja nije isključivo problem pojedinca, već i države, te u tom smeru treba raditi na zakonskom okviru, uključujući preventivne mere i mere zaštite. Nasilje je kršenje temeljnog ljudskog prava i predstavlja odgovornost i pojedinca i društva. Istraživački interes za područje nasilja nad starijim osobama javlja se tek krajem 80-ih i početkom 90-ih godina dvadesetog veka. Iako strana istraživanja pokazuju da je između 2% i 10% starijih izvrgnuto nekom od oblika nasilja, podatke nije moguće uporediti zbog neujednačenih definicija zanemarivanja i zlostavljanja starijih osoba, ali i različitih metodologija. Budući da je problematika nasilja nad starijim osobama još uvek relativno zanemareno područje, u ovom radu su prikazane glavne odrednice ovog fenomena. Problemu nasilja nad starijima treba pristupiti multidisciplinarno s naglaskom na istraživanju ovog fenomena i edukaciji stručnjaka, starih ljudi i šire javnosti o njemu.

Na kraju treba istaći da monografija *Viktimitet starih ljudi* autorke prof. dr Míomire Kostić predstavlja ne samo sveobuhvatnu i kvalitetnu naučnu publikaciju, već je važna i nezaobilazna knjiga za socijalne radnike, lekare, medicinske sestre, radnike gerontoloških centara, pripadnike organa unutrašnjih poslova i celokupnu javnost, uključujući i same stare osobe u cilju pravovremenog prepoznavanja viktimiteta/diskriminacije starih lica i efikasne borbe protiv ove pojave u Srbiji.

Dragana Paunović